

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 6, 2015 [Назва](#) [Головна](#)

УДК:339.9.012

А. Ю. Гладченко,

*к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки і світових фінансів,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ НА ЕКОНОМІЧНУ РІВНОВАГУ В УКРАЇНІ

A. Y. Gladchenko,

*Ph.D., assistant professor of the department international economics and international finance
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University*

THE IMPACT OF THE TRANSFORMATION OF THE EUROPEAN REGIONAL NATURAL GAS MARKET ON THE ECONOMIC BALANCE IN UKRAINE

У статті розглядаються фактори розвитку європейського регіонального енергетичного ринку. Визначено вектор трансформації європейського регіонального ринку природного газу. Обґрунтовано напрями впливу скорочення європейського регіонального енергетичного ринку на економічну рівновагу в Україні.

The article discusses the factors in the development of European regional energy market. Defined vector of transformation of the European regional natural gas market. The directions of effect of reducing European regional energy market on the economic balance in Ukraine.

Ключові слова: *фактори розвитку європейський регіональний енергетичний ринок, трансформація природний газ, економічна рівновага.*

Keywords: *factors, development, European regional energy market, the transformation, natural gas, economic balance.*

Вступ. Завдяки своєму сприятливому географічному положенню Україна є важливим транспортним коридором, своєрідним мостом, який об'єднує один з найбільших регіонів споживання природного газу – країни ЄС [4] – з Росією, де сконцентровано велику кількість запасів цього енергоресурсу (44,8 трлн. м³, або 23,9% його світових запасів [8]). Частка російського експорту природного газу, що транспортується територією України, є надто високою. Так протягом останніх років в вітчизняну ГТС припадало близько 60% російського газового експорту до Європи. Доходи від транзиту є експортом послуг, а тому позитивно впливали на поточний рахунок платіжного балансу України і є одним з його основних компонентів. Ринок природного газу є важливою підсистемою енергоресурсного забезпечення економіки та його еволюції, з огляду на що його вивчають за допомогою методології та понять, які застосовуються для дослідження систем. Одним з ключових понять у межах синергетичного та деяких інших підходів є самоорганізація. Україна як транзитер природного газу залежить від процесів, які відбуваються на світовому та регіональному ринках природного газу. Тому визначення перспектив трансформації європейського регіонального ринку природного газу його впливу на економічну рівновагу в Україні несе практичну цінність.

Аналіз останніх досліджень. Методичні та практичні питання вище зазначеної проблематики опрацьовуються багатьма авторами, зокрема: Бухтіяров О. С. [1], Глазко Н. Д. [2], Дідик С. М. [3], а також міжнародними та національними інституціями [7,8,9,10].

Постановка задачі. Разом значною кількістю наукових опрацювань, залишається не вирішеною проблема, визначення вектору трансформації європейського регіонального ринку природного газу та його впливу на економічну рівновагу в Україні.

Результати дослідження. Роль держави поступово занепадає, що особливо відчутно в енергетичній площині. Тенденції глобалізації виявляються в розвитку енергетичного бізнесу, зростанні споживання енергоресурсів, у контролюванні міжнародними компаніями енергетичних ринків, посиленні націоналізму й інтенсифікації боротьби за ресурси. Міжнародні структури (ОПЕК та ін.) формують світові ринки енергоресурсів, керують процесом ціноутворення в енергетичній сфері. Аналіз глобальних перспектив розвитку світової енергетики, аналіз енергетичної складової регіональних угруповань, та систематизація країн світової економіки за стратегічними пріоритетами та принципами розвитку енергетичній сфері, дозволяє стверджувати про виключну залежність України від регіональних ринків природного газу та нафти. Слід відзначити, що фактично всі дослідники однотайні в тому, що Україна використовує недостатньо ефективно переваги національної економіки в енергетичній сфері. Проте причиною такої ситуації називають, насамперед, внутрішні фактори (зокрема, політичні, економічні, технічні, технологічні) [4]. Передбачається, що ці фактори (якщо вони є внутрішніми) є підконтрольними уряду України і за належної державної політики можуть бути використані для підвищення її транзитного потенціалу. Але при цьому не враховується, що зовнішні ринки (зокрема, ринок природного газу) – це складні системи, які еволюціонують. Оцінювання економічної рівноваги України базується зокрема не тільки на класичних економічних теоріях, але на стані ринку природних ресурсів. Наприкінці першого десятиріччя ХХІ ст. розпочалися декілька істотних процесів, які зумовили початок змін у порядку, що склався на світовому ринку природного газу наприкінці ХХ ст., і які безпосередньо зачіпають потенціал України у сфері транзиту природного газу. Не применшуючи значення внутрішніх резервів використання транзитного потенціалу, слід враховувати об'єктивні умови, що його формують. Високий транзитний потенціал, який дійсно мала Україна в останні десятиріччя минулого століття (і який використовувався далеко не повною мірою, з чим ми абсолютно погоджуємося), ще не означає, що на даному етапі міжнародний ринок природного газу відводить нашій державі такий самий потенціал у тій схемі, за якою сам він переорганізовується сьогодні. З кожним роком енергетична незалежність постійно збільшується про що свідчить структура науково-дослідних робіт в сфері енергетики за видами діяльності в країнах Європейського Союзу, яка представлена на рис.1.

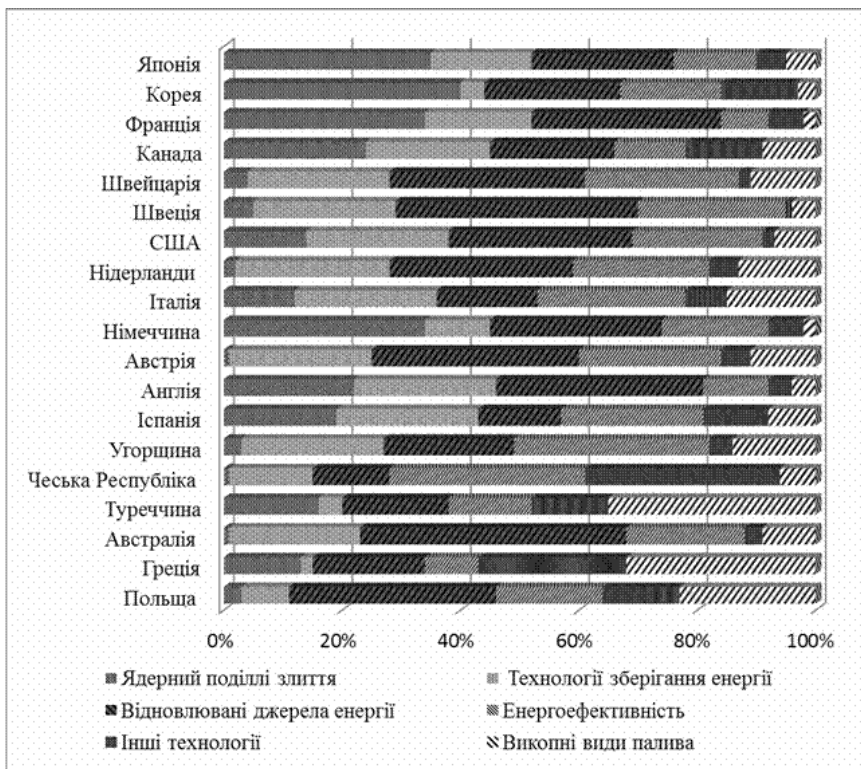

Рис. 1. Структура науково-дослідних робіт в сфері енергетики за видами діяльності в країнах ОЕСР за 2014 р., у (%) [10,11,12]

На сьогодні існує чітка тенденція збільшення державних проектів НДДКР в сфері енергетики в країнах ОЕСР та зокрема в ЄС. Крім того, відносна частка досліджень відновлювальних джерел енергії загальному обсягу НДДКР значно підвищилася в останні 13 років, з 5% в 2001 році до 14% в 2014 році. Це тенденція є відображенням національних енергетичних політик в цих країнах, світових цін на енергоносії, і підвищення ролі енергозбереження у дослідженнях [10]. Тому на нашу думку з підвищенням енергетичної незалежності Європейського Союзу ситуація в економічній рівновазі України буде погіршуватись.

Систематизація аналітичних узагальнень дає змогу визначити наступні дисбаланси та їх наслідки. Так як субсидування ціни газу залежить як виплат за транзит газу через територію України і зі зменшення кількості експорту газу Україна не спроможна компенсувати ринкові ціни на газ для населення. Слід підкреслити, не дивлячись на те, що ринкова ціна газу для України є однією з найвищих у Центрально-Східній Європі, ціна газу для населення на початку 2014 р. була в 5 разів нижча за ціни для населення в Угорщині, в 6-7 раз за ціни в Естонії, Польщі і Словаччині і в 9 разів за ціни для населення в Австрії та Німеччині. Навіть після підвищення тарифів у травні 2014 р. населення зараз сплачує лише близько 17% ринкової ціни газу (ціни імпорту для НАК «Нафтогаз України»). Вже після підвищення тарифів подальша девальвація гривні призвела до зростання прямих та квазіфіскальних субсидій до 4,9% ВВП у 2014 р. Прямим наслідком такої політики є подвійний дефіцит – державного бюджету та рахунку поточних операцій, що, в свою чергу, є однією з головних причин поточних економічної та валютної кризи.

Однак, слід відзначити, що низькі ціни на природний газ для населення не сприяють його ефективному використанню, ведуть до надлишкового імпорту, не дозволяють інвестувати у вітчизняне газовидобування і таким чином підривають економічну рівновагу України. Більше того, діюча система субсидій є регресивною – більшу частку субсидій отримують порівняно заможніші верстви населення, які споживають більше. Усунути ці економічні викривлення і забезпечити доступність газу і теплопостачання для населення має перехід до ефективної адресної системи соціального захисту населення. Викривлене ціноутворення призводить до значних втрат для економіки та підірває енергетичну безпеку України.

За даними уряду, в 2014 році державна підтримка НАК «Нафтогаз України» становила 110 млрд. грн. Середньозважена вартість газу для побутових споживачів у 5,9 разів менша за вартість газу для промисловості. Підприємства централізованого теплопостачання зацікавлені завищувати свої продажі газу побутовим споживачам і занижувати іншим споживачам. За відсутності лічильників, газ «списується», виходячи з діючих нормативів, і продається комерційним споживачам для мінімізації збитків. Ціни на газ для підприємств теплоенергетики, що обслуговують побутових споживачів, також нижчі за ціни імпортованого блакитного палива. Як наслідок створюються додаткові приховані субсидії для економіки, головними реципієнтами яких є заможні громадяни, які споживають більше. Тарифи на теплопостачання для побутових споживачів наразі у 3,5 разів менші за комерційні тарифи для інших споживачів. Вони не лише не покривають собівартості, а і не стимулюють підприємства централізованого теплопостачання запроваджувати тарифікацію на основі обсягу споживання та інвестувати в розвиток енергоефективності. Наявність різних цін і непрозорість тарифів створює підґрунтя для різного роду зловживань. Оскільки кінцева ціна газу українського видобутку для населення майже у 6 разів менша за вартість імпортного газу, «Нафтогаз України» не має ресурсів для інвестицій у його розробку і видобуток. Ціни на газ для населення значно нижчі за ринкові – станом на січень 2015 вони були нижчі на 490%, і з девальвацією ця прірва зростає. Через це приховані витрати для України у 2013 році склали 4,3% ВВП, а за підсумками 2014 вони зросли вже до 4,9% ВВП [7,8]. Зрозуміло, що ці субсидії надавалися не на користь вразливих груп. Найбільше коштів діставалося заможним верствам населення, що проживають у більших помешканнях і відповідно споживають більше енергоресурсів. Дефіцит «Нафтогазу України» склав 1,9% від ВВП у 2013 році і по підсумках 2014 року очікується у 4,3%. Прямими його наслідками є значні розміри бюджетного дефіциту і рахунку поточних операцій, що в свою чергу, є головними чинниками девальвації гривні. Викривлене ціноутворення здебільшого іде на користь багатому, а не соціально вразливого населенню. Найбідніші 20% населення фактично отримують лише 13% прихованих у тарифах на газ і теплопостачання субсидій, що свідчить про те, що такі субсидії працюють переважно на користь великих споживачів, які здебільшого є заможнішими [7,8].

У 2014 році було збільшено тарифи на газ для населення в середньому на 56% і тарифи на централізоване опалення в середньому на 40%. Однак, тарифи на постачання газу для населення і досі субсидуються на високому рівні, що призводить до суттєвих прихованих витрат, до того ж рівень субсидій сильно залежить від девальвації валюти. Також ситуація ускладнюється сучасним станом енергоемності ВВП України порівняно з іншими країнами світу, що представлено на рис.2.

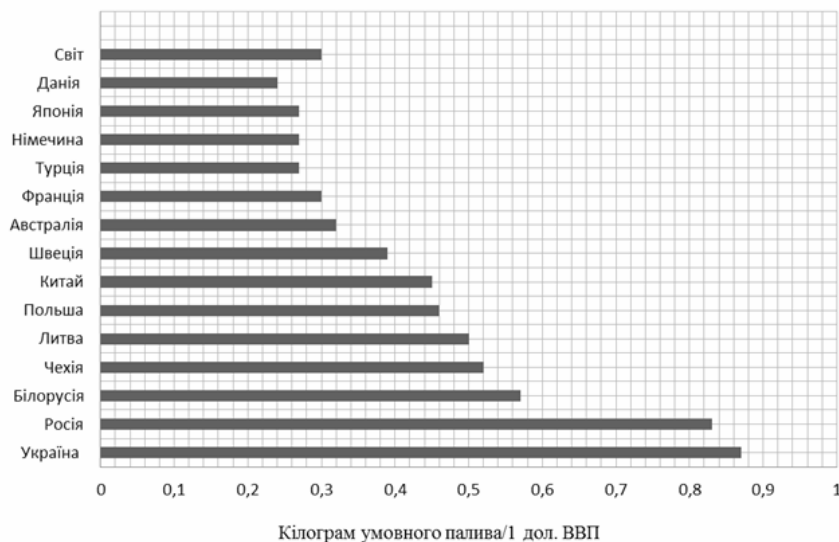

Рис. 2. Енергосміст ВВП України порівняно з іншими країнами світу за 2014 р. (к.у.п/1 дол.ВВП) [4,7]

Відповідно до градації країн за рівнем енергосмістності ВВП, Україна займає слабкі позиції порівняно з іншими країнами світу. Проблема високої енергосмістності має гостро негативні соціальні та економічні наслідки. Наприклад, що до тарифів на централізоване теплопостачання, то вони теж і досі субсидуються, хоч і меншою мірою. Нові тарифи не повністю враховують втрати тепла, інфляцію, обслуговування чи амортизацію. Субсидії та програми компенсації забезпечать доступність газу та теплової енергії для найуразливіших верств населення. На сьогодні в Україні функціонують програми соціального захисту найуразливіших верств населення від зростання витрат на житлово-комунальні послуги, постачання газу та теплової енергії. Зокрема, це житлова субсидія, пільги на оплату ЖКП. З червня 2014 року запроваджена нова програма компенсації населенню додаткових витрат на оплату ЖКП в умовах підвищення тарифів на газопостачання, централізоване опалення і постачання гарячої води. Компенсації нараховуються з урахуванням норм споживання і житлової площі при умові, якщо доходи домогосподарства у розрахунку на особу нижчі за прожитковий мінімум. Механізм соціального захисту потребує вдосконалення, водночас іншої альтернативи немає. Таким чином коливання на регіональному енергетичному ринку Європи саме ринку газу завдало значних збитків економіці України та її економічній рівновазі. Тому слід підкреслити, що економічна рівновага в Україні не сьогодні залежить не стільки від ендегенних скільки від екзогенних факторів, зокрема в енергетичній сфері. Європейський ринок природного газу має певний порядок організації, під яким ми розуміємо правила взаємовідносин між активними суб'єктами, що визначають структуру потоків природного газу. Щоб розібратись, як означена структура формується, виокремимо фактори, під впливом яких це відбувається Європейському регіоні. Активні суб'єкти на міжнародному рівні – це великі комерційні структури (як правило, ТНК, які займаються видобуванням природного газу, його геологічною розвідкою, транспортуванням тощо). Тим часом енергетичний сектор є стратегічно важливим з точки зору державної безпеки, що, у свою чергу, зумовлює визначальну роль держави на ринку природного газу. У більшості країн Європейського Союзу держава контролює провідні компанії, що займаються видобуванням і розподілом газу. Через це багато компаній діють на ринку природного газу не тільки як комерційні структури, але й як агенти державної політики. Загальною тенденцією в країнах Європейського Союзу є намагання диверсифікувати поставки природного газу в географічному розрізі – з тим, щоб послабити залежність енергобезпеки від політичних рішень решти країн. Отже, прагнення урядів окремих країн диверсифікувати імпорту природного газу є одним з факторів впливу на конфігурацію регіонального ринку природного газу.

Висновки та рекомендації. В процесі визначення вектору трансформації європейського регіонального ринку природного газу та його впливу на економічну рівновагу в Україні виявлено, що в тій конфігурації, що склалася наприкінці ХХ ст., домінували поставки природного газу з Росії та (набагато менші) з Норвегії. Така ситуація визначала й високий транзитний потенціал України, географічно розташованої на найкоротшому шляху транспортування природного газу від районів його видобування до Європи (основним споживачем російського природного газу є Німеччина). На європейському ринку ціноутворення на цей ресурс здійснювалося з урахуванням біржових цін на нафту, а формули визначення цін на нього закладались у контракти.

Однак на сьогодні ситуація в Європі змінилася. Ринок газу став помітно зменшатися за рахунок інвестицій в інноваційну діяльність в енергетичній сфері (енергетична ефективність та альтернативні джерела енергії), а також розвитку сфери послуг в сукупному внутрішньому валовому продукті країн Європейського Союзу. За рахунок вище перерахованого сукупний попит на енергоресурси, а саме природний газ поступово скорочується, що в свою чергу досить сильно впливає на економічну рівновагу в Україні за рахунок зниження платежів за транзит під вищення цін на природний газ та зниження сукупного попиту та пропозиції, тому розробка концепцій щодо регіонального економічного рівноваги має потенціал для подальших досліджень у рамках вище означеної проблематики.

Використані джерела.

1. Бухтіяров О. С. Європейські тенденції фінансування систем соціального забезпечення / О. С. Бухтіяров // Наука і правоохорона. – 2014. – № 1 (23). – С. 107–110
2. Глазко Н. Д. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної сфери [Електронний ресурс] / Н. Д. Глазко // Ефективна економіка. – 2014. – № 5. – Режим доступу до журналу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3059>.
3. Дідик С. М. Зарубіжний досвід фінансування соціального захисту населення / С. М. Дідик // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – Т. 1. – С. 127–129
4. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145. Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.
5. Група Всемирного банка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://russian.doingbusiness.org/>.
6. Звіт про виконання Угоди між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://reforms.in.ua/Content/Download/tasks-performance-status/AA_impl_report_02_2015_GOEI.pdf.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://mfa.gov.ua/>.
9. Trade Investment and Economic Statistics. Foreign Affairs Trade and Development Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.international.gc.ca/economist-economiste/statistics-statistiques/index.aspx?lang=eng>
10. Анализ международной торговли между странами ЕС и странами Восточного партнерства за 2002–2013 годы // Обозреватель, 25 апреля, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/Infographic/81496-analiz-mezhdunarodnoj-torgovli-mezhdu-stranami-es-i-stranami-vostochnogo-partnerstva-za-2002-2013-godiyi.htm>
11. Foresight 2020: Economic, industry and corporate trends. A report from the Economist Intelligence Unit sponsored by Cisco Systems [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/eiuForesight2020_WP.pdf
12. The official site. The International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/country/index.htm>

References.

1. Bukhtiyarov, O. S. (2014), "European trends in financing social security systems", Nauka i pravookhorona, vol. 1(23), pp. 107–110.

2. Hlazko, N. D. (2014), "Foreign experience providing social services", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3059>. (Accessed 6 April 2015).
3. Didyk, S. M. (2010), "Foreign experience of financing social protection", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 4(1), pp. 127–129.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "Energy Strategy of Ukraine until 2030", available at: <http://search.ligazakon.ua> (Accessed 15 March 2006).
5. The World Bank Group (2015), available at: <http://russian.doingbusiness.org/> (Accessed 10 May 2015).
6. The report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union (2015), available at: http://reforms.in.ua/Content/Download/tasks-performance status /AA_impl_report_02_2015_GOEI.pdf (Accessed 11 May 2015).
7. The official website of the State Statistics Service (2015), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 7 May 2015).
8. The official website of the Foreign Affairs Ministry of Ukraine (2015), available at: <http://mfa.gov.ua/> (Accessed 7 May 2015).
9. Trade Investment and Economic Statistics. (2014), "Foreign Affairs Trade and Development Canada", available at: <http://www.international.gc.ca/economist-economiste/statistics-statistiques/index.aspx?lang=eng> (Accessed 4 July 2014)
10. *Analiz mezhdunarodnoy torhovly mezhdru stranamy ES y stranamy Vostochnoho partnerstva za 2002–2013 hodu*. (2014), *Obozrevatel*, [Online], 25 aprelya, available at: <http://obozrevatel.com/Infographic/81496-analiz-mezhdunarodnoj-torgovli-mezhdru-stranami-es-i-stranami-vostochnogo-partnerstva-za-2002-2013-godyi.htm> (Accessed 11 May 2014)
11. A report from the Economist Intelligence Unit sponsored by Cisco Systems. (2014), "Foresight 2020: Economic, industry and corporate trends", available at: http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/eiuForesight2020_WP.pdf (Accessed 30 August 2014)
12. The official site. (2014), "The International Monetary Fund", available at: <http://www.imf.org/external/country/index.htm> (Accessed 21 September 2014)

Стаття надійшла до редакції 19.06.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"